

Kopecký, Milan

Česká kronika ; Sen o štěstí

In: Kopecký, Milan. *Literární dílo Mikuláše Konáče z Hodiškova : příspěvky k poznání české literatury v období renesance*. Vyd. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, pp. 84-107

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/119201>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ČESKÁ KRONIKA. SEN O ŠTĚSTÍ

Dvakrát, a to r. 1510 a 1516, sáhl Konáč s překladatelským záměrem po pracích spisovatele, který měl největší význam pro rozvoj humanismu severně od Alp, po pracích Sylviových. Oba Konáčovy překlady netvoří sice z hlediska žánrového celek, přesto patří k sobě některými výraznými humanistickými rysy, jež jim vtiskl jejich autor; proberu je proto v jedné kapitole.

Eneáš Sylvius Piccolomini (1405—1464), rodák z Corsignany u Sieny, prošel po právnických studiích v Sieně několika diplomatickými úřady, a to nejdříve u kardinála Dominica de Capranica, se kterým se r. 1432 účastnil koncilu v Basileji, pak u jiných kardinálů, z nichž Albergati ho pověřil vyjednáváním míru mezi Angličany a Skoty; poté se stal sekretářem protipapeže Felixe V., a konečně vstoupil do služeb císaře Bedřicha III. V prostředí císařského dvora prožil Sylvius rychlou diplomatickou kariéru a byl za svou iniciativu r. 1447 jmenován biskupem terstským (předešlého roku byl teprve vysvěcen na podjáhna), r. 1451 biskupem sienským, o pět let později kardinálem a r. 1458 byl po Kalixtovi III. zvolen papežem jako Pius II.¹⁾

S těmito biografickými skutečnostmi se musíme obeznámit, abychom pochopili očividný rozpor mezi dvěma fázemi v životě Sylviově. V první fázi — spadající do doby jeho diplomatického působení — je typickým renesančním autorem, který pěstoval zvláště epistolografii a beletrii (napsal např. lascivní komedii *Chrisis*, novelu *Euryalus et Lucretia*), zabýval se dějinami zemí, které poznal na svých cestách (*Historia Friderici III.*), a psal jiné práce rázu historického (*Cosmographia*, *De concilio Basiliensi*, *De viris illustribus*²⁾), ve druhé fázi — započaté jeho nastoupením na papežský stolec — dává všechny své síly k organizování velké křížácké výpravy proti Turkům. Jeho „*Pium accipite*, *Aeneam recite*“ z tzv. *bully retractationum* z r. 1463 znamená zároveň jeho ústup od renesančních ideálů.

¹⁾ Sylviovi věnoval důkladnou trojsvazkovou monografii Georg Voigt s názvem *Eneae Silvii de Piccolomini, als Papst Pius der Zweite, und sein Zeitalter* (Berlin 1856, 1862, 1863).

²⁾ Psát o slavných postavách minulosti patřilo k renesanční módě; srov. Petrarkův spis *De vitis virorum illustrium* a Boccacciovy práce *De casibus virorum illustrium* a *Compendium de praeclaris mulieribus*.

Sylviova díla byla čištěna a rozšiřována nejen v Itálii, ale také ve střední Evropě, kde Sylvius působil více než dvacet let jako diplomat. Z doby tohoto působení znali jej i zástupci českých zemí, kteří se s ním mohli blíže seznámit r. 1451 na sněmu v Benešově, kde jim Sylvius v zastoupení německého císaře odůvodňoval, proč císař Čechům zatím nemůže vydat nezletilého krále Ladislava.³⁾ Zde se Sylvius setkal také s Jiřím Poděbradským a poznal i jiné významné české osobnosti. Sylvia zaujaly dějiny národa, který si před nedlouhou dobou získal úctu ostatních evropských národů pro odvahu, s jakou řešil palčivé otázky náboženské a sociální. Proto se Sylvius rozhodl vypsát českou historii, a to jednak podle starších pramenů (jako byla např. kronika Pulkavova, kterou — snad i s jinými prameny — Sylviovi poslal Jan Tůšek z Pacova, pozdější kancléř staroměstský), jednak podle soudobých zápisů (např. o husitských bitvách apod.) a vlastních zkušeností. Na tuto autopsii kladl Sylvius velký důraz, a proto také jsou jeho české dějiny věnovány z větší části právě přítomnosti a nedávné minulosti Čech (jen o husitství vypravují kapitoly 35—51, kapitoly 52 až 72 o době od Lipan do zvolení Jiřího českým králem); při líčení české historie autor nezapomínal ani na dějiny německé a uherské.

Sylviova *Historia Bohemica*, dokončená r. 1458, stala se záhy po svém prvním vydání (v Římě 1475) knihou velmi rozšířenou, podle níž si cizina vytvářela o Čechách a o českém národě určitou představu.⁴⁾ Roku 1510 byla po prvé vytištěna v českém překladu s názvem *Česká kronika*; jejím překladatelem a vydavatelem byl Konáč z Hodíškova. Dříve než se zamyslíme nad jeho překladem z hlediska literárněhistorického, je nutné zdůraznit, že Sylviova kronika byla důkladně prozkoumána naší vědou historickou.

S kritickými poznámkami o Sylviově kronice se setkáváme už ve Veleslavínově předmluvě k jeho edici kroniky Sylviovy a Kuthenovy z r. 1585, v XI. kapitole Poselkyně starých příběhův českých Jana Františka Beckovského z r. 1700, na několika místech historického díla B. Balbína, zvláště v jeho obraně z r. 1672 (jež však tiskem vyšla až r. 1775), a v Pelclově úvodu k jeho kronice z r. 1791. Avšak první, kdo Sylviovy údaje svědomitě porovnával s historickými dokumenty, byl František Palacký. Ve své práci *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*⁵⁾ provedl rozbor Sylviovy České historie a ukázal na její četné chyby, např. ve vyprávění o pokošení Přemysla Otakara II., v líčení benešovského sněmu⁶⁾

³⁾ O tom Sylvius vypráví v 58. kapitole své kroniky.

⁴⁾ O nepříznivém vlivu Eneáše Sylvia na tvoření negativního názoru ciziny na Čechy jako na kacíře píše Václav Písecký ve svém dopise z Boloni ze dne 25. září 1510, určeném Michalovi ze Stráže. Dopis je otištěn v edici Jos. T r u h l á ř e *Dva listáře humanistické*, Praha 1897, str. 54—63 (o Sylviovi na str. 61). O sdělení V. Píseckého psal B. R y b a v článku *Václav Písecký, Eneáš Sylvius a Lukianos* (LF 57, 1930, str. 138—146).

⁵⁾ Praha 1830, str. 230—250.

⁶⁾ Sylvioův záznam jeho vlastní řeči v kronice se rozchází s jejím zápisem, na jehož český překlad v lřeboňském archivu Palacký upozorňuje (op. cit., str. 244—245).

apod. Především však Palacký dokázal Sylviovo tendenční zkruslování českých dějin, zvláště v partiích o husitství, jež jsou psány se záměrem zesměšnit a pomluvit husitské vůdce⁷⁾ a snížit slávu husitských bojovníků.⁸⁾

Hodnocení Sylviovy kroniky Fr. Palackým bylo obecně přijímáno po řadu desetiletí a podepřeno i V. V. T o m k e m v jeho *Janu Žižkovi* z r. 1879. Doklady Sylviových omylů a nepřesností, snesené Palackým, rekapituluje a nově přidává Arnošt K r a u s v práci *Husitství v literatuře, zejména německé*,⁹⁾ podle něhož v Sylviově kronice „utrpěla česká pověst své Lipany“.¹⁰⁾

Podobně jako uvedené autority soudili o Sylviově kronice, zvláště o kapitolách týkajících se husitství, i R. U r b á n e k ve *Věku poděbradském* (Praha 1915—1919) a V. N o v o t n ý v *Žižkově době* (Praha 1924).

Nový názor na Sylviovu kroniku přinesl Josef P e k a ř uveřejněním ukázky ze spisu o Žižkovi.¹¹⁾ Pekař, který se ve své studii zaměřil především na Sylviovo pojetí vůdce táboritů, přichází k závěru, že Sylvius se stal svou charakteristikou Žižky tvůrcem jeho slávy ve světě a že Sylviova úspěšná kronika položila základ k oslavnému pojetí Žižky a husitství. Tato Pekařova časopisecká práce, stejně jako jeho čtyřsvazková knižní monografie o Žižkovi¹²⁾ vzbudily vášnivý boj mezi historiky, v němž bylo formulováno mnoho často protichůdných názorů, někdy hodně nepřesných a poplatných spíše politické agitaci než vědecké pravdě. Na Pekařovo hodnocení Sylviovy kroniky zaútočil ostře především F. M. B a r t o š, a to jednak v denním tisku,¹³⁾ jednak ve spisku *Eneáš Silvius. Jeho život a jeho Česká kronika*.¹⁴⁾ Pekař hájil několikrát své pojetí¹⁵⁾ a synteticky je formuloval v předmluvě k poslednímu dílu své monografie Žižka a jeho doba.

Jos. Pekař nepochybně snesl mnoho nového materiálu k historii Žižkovy doby a přinesl i nové poznatky o Sylviově kronice, základní tendence jeho díla je však reakční.¹⁶⁾ Dnešní bádání marxistické historiografie dalo v otázce Sylviovy kroniky, zvláště jejích kapitol o husitství, za pravdu Palackému a těm historikům, kteří ukázali, že Sylvius přistupoval k vyličení husitské doby s apriorní snahou zkruslit český zápas a jeho výsledky. Můžeme se o tom přesvědčit v *Dějinách národa českého Zdeňka Nejejdleho*¹⁷⁾ nebo v knize Františka K a v k y

7) Např. Žižka si přeje, aby po jeho smrti byla jeho kůže natažena na buben, aby tak naháněla strach nepřátelům.

8) Srov.: Caeco populo caecus placuit ductor (kap. 44). — Přesto se však Sylvius neubráníl obdivu k Čechům; v kap. 49 píše o příjezdu českých zástupců do Basileje: *Elfusis extra moenia urbanus populus ex synodo quoque complures adventum fortissimae et iam fama celebrantissimae gentis pro portis expectavere.*

9) Zvláště v části první, nazvané *Husitství v literatuře prvních dvou století svých*, str. 121n. Praha 1917.

10) Op. cit. I, str. 122.

11) *Jan Žižka*. ČCH XXX (1924), str. 413—432.

12) *Žižka a jeho doba*. — I. díl: Doba se zvláštním zřetelem k Táboru (Praha 1927), II. díl: Jan Žižka (Praha 1928), III. díl: Žižka, vůdce revoluce (Praha 1930), IV. díl: Poznámky k dílu třetímu — Opravy a dodatky — Příloha — Rejstříky (Praha 1933).

13) V Národním osvobození ze dne 21. prosince 1924 (*Pekařova obrana Žižkova hanobitele E. Silvia*) i jinde.

14) Praha 1925.

15) Např. v ČCH XXXI (1925), str. 209—215, a jinde. Polemika mezi Pekařem a F. M. Bartošem se pak rozšířila i na jiné otázky husitství; srov. ČCH XXXII (1926).

16) Pramen této tendence i domnělou objektivnost jeho výkladů o husitství správně vysvětlil Josef M a c e k ve spise *Husitské revoluční hnutí*, str. 187—188 (Praha 1952).

17) Praha 1953, I. díl, str. 56—57.

Husitská revoluční tradice.¹⁶⁾ V ní nacházíme pozoruhodný postřeh, že totiž Sylvius se ve své kronice snaží oddělit Husa a Jeronýma, kteří jsou vyliční jako ctnostní kněží (odchýlivší se od učení církve), od Žižky a táboritů, kteří jsou popisováni jako suroví válečníci; Kavka toto odlišení, s nímž se setkáváme i v Hájkově kronice z r. 1541, vysvětluje jako taktický postup, motivovaný záměrem získat reakční část husitské šlechty a měšťanstva na stranu katolickou.¹⁹⁾

Po tomto stručném přehledu názorů naší historiografie na Sylviovu kroniku, ve kterém mi šlo o vystižení jen toho nejpodstatnějšího, tedy nikoli o úplnost, vrátíme se do oblasti literární historie a zaměříme se na to, co historická věda opomíjela. Pokusím se odpovědět především na otázku, co vedlo Konáče k překladi Sylviovy kroniky, jaký byl jeho překladatelský a vydavatelský záměr.

Domnívám se, že Konáčovi šlo především o to, aby se českému čtenářstvu dostalo do rukou vyprávění o české minulosti. Kronika byla ve středověku i v období renesance četbou velmi žádanou a čtenářstvo v ní hledalo jednak odborné historické poučení, jednak zajímavé vyprávění o minulých událostech na způsob dnešního historického románu. Konáč si uvědomoval, že takovou četbu jeho čtenářské publikum nemá, protože neexistovala tištěná kronika v českém jazyce. Naše kronikářství ovšem mělo už svou dlouhou tradici, počínaje latinskou kronikou Kosmovou a jeho pokračovateli přes českou veršovanou kroniku t. ř. Dalimila, latinskou kroniku Zbraslavskou a kroniky z doby Karlovy (Pulkavova, Františkova, Neplachova, Beneše Krabice z Weitmile, Jana z Margnoly, vlastní životopis Karla IV.) až ke kronikám doby husitské (Husitská kronika Vavřince z Březové, kronika Bartoška z Drahyňic, Kronika velmi pěkná o Janu Žižkovi aj.) a k tzv. Starým letopisům českým. To však vesměs byly práce rukopisné, širšímu čtenářskému publiku nepřístupné.

Se zájmem této doby o novou kroniku se setkáváme i v prostředí latinských humanistických spisovatelů: mecenáš Jan Hodějovský (kterému Konáč později připsal tři svá díla, jež tiskem vyšla r. 1547) vybízel Matouše Kolína z Chotěřiny, aby se pokusil o vypsání českých dějin.²⁰⁾

V takové situaci se Konáč rozhoduje vydat kroniku a jeho rozhodnutí je jisté v neposlední řadě ovlivňováno i zájmy komerčními. Po které kronice měl tedy sáhnout? Mimo Sylviovu všechny ostatní, ať latinské, nebo české, vyprávěly jen část české historie, a Konáčovi a jeho publiku šlo o vypsání celých čes-

¹⁶⁾ Praha 1953.

¹⁹⁾ Op. cit., str. 45. — Zápořem Kavkovy práce je to, že není výsledkem samostatného bádání, ale pouhým pokusem podívat se na materiál, uložený v pracích buržoazních dějepisců a literárních historiků, marxistickými očima, a tím jej „přehodnotit“. To jsem se snažil ukázat v recenzi Kavkovy knihy i spisu Milana Machovce *Husovo učení a význam v tradici českého národa* (Praha 1953), otištěné v České literatuře II (1954), str. 365–372, pod názvem *Dvě nové práce o Husově učení a husitské revoluční tradici*.

²⁰⁾ Karel Hrdina, *Žižka v humanistickém písemnictví XV. a XVI. století*. Sborník Žižkův 1424–1924, str. 197 (Praha 1924).

kých dějin, zvláště o zpracování slavné doby nedávno minulé, doby hušitské. Kromě toho se domnívám, že dosud nejvýznamnější česky psaná kronika, t. ř. Dalimilova, jejíž opisy byly stále mezi čtenářstvem v oběhu, nevyhovovala Konáčovu záměru především proto, že by se v ní čtenář nic nedověděl o posledních dvou stoletích české historie; snad překážku viděl i ve formální stránce „Dalimila“: v době renesance je totiž patrný ústup od verše k próze.²¹⁾ Konáčovi se tedy jako nejvhodnější nabízela kronika Sylviova, na níž humanistickému vydavateli imponovalo to, co je pro humanistickou historiografii²²⁾ charakteristické: vybroušený sloh, hluboká učenost a duchaplný vtíp. Tyto rysy zajímaly pravděpodobně Konáče více než ideové zaměření díla. Bylo zřejmě jeho ctižádostí zčeštit knihu slavného spisovatele, která byla světově proslulá a která také ve světě činila Čechy známými. Myslím, že je to nejvhodnější odpověď na otázku, proč právě utrakvista Konáč překládá dílo vlašského kardinála a pozdějšího papeže, které tolik poškodilo husitskou tradici. Jako italským i jiným humanistům, kteří byli věřícími katolíky a mnohdy vysokými církevními hodnostáři, nevadilo, že vydávají, resp. překládají díla antických autorů, kteří byli pohany, tak nevadí utrakvistovi Konáčovi, že překládá dílo vysoce postaveného katolického kněze s vyhraněnou katolickou tendencí. V obou analogických případech lákal humanisty brilantní styl předloh.

K vysvětlení Konáčova záměru nám přispěje i jeho úvod a doslov.²³⁾ Na začátku svého tisku Konáč v šesti sapfických slokách sděluje, o čem kronika pojednává a jaké je časové vymezení jejího vyprávění, kdo byl jejím autorem a komu své dílo připsal. Pro pochopení ideového stanoviska překladatele a vydavatele jsou podstatné poslední dvě sloky, podle nichž se čtenář v kronice doví:

Kterak Jan Žižka, ačkoli jsa slepý,
kniežata riešská, jiné Němce cepy
také nabrával, ciesaře přemáhal,
z země vyhnával.
Protož jie sobě neobtěžuj čiesti,
rieb muože tobě užitek přiněsti,
Čechu, Slováku, Moravče, Poláku,
chvíli všelijakú.

Z předposlední sloky vyznívá obdiv k Žižkovi, který porážel nepřátele Němce. Verše jsou projevem Konáčovy vlastenecké hrdosti. Konáč vidí Žižku jinak než

²¹⁾ Konáč ovšem mohl text kroniky vydat in continuo — pro to právě by mluvil prozaizovaný verš díla; Konáčovi však jistě především vadilo to, že kronika nepoučovala o českých dějinách až do jeho doby.

²²⁾ Slova „humanistický“ zde záměrně užívám ve významu dosti širokém. Jsem si dobře vědom toho, že Sylviovu dílu chybějí některé důležité rysy humanistické historiografie, např. kriticismus, věcnost a respektování historické pravdy.

²³⁾ Konáčovu kroniku mi ochotně zapůjčila Strahovská knihovna (sign. DR IV 10).

Sylvius, přesněji řečeno vybírá ze Sylviovy charakteristiky Žižky jen určitý rys, pro Žižku příznivý, a na ten upozorňuje své čtenáře.

V prozaické předmluvě ke kronice se pak Konáčovo vlastenectví zaměřuje na jednu nezbytnou podmínku rozkvětu národa — svornost. Proto zde Konáč podává parabolou o svazku prutů, které dal otec svým synům ke zlámání,²⁴⁾ proto zde vysvětluje vznik husitského hnutí z touhy kněží doby Václava IV. po hojných prebendách, což prý způsobilo dnešní (tj. z časového hlediska Konáčova) nesvornost v národě.

Je ovšem možno mít výhrady k tomuto Konáčovu pojetí vzniku husitství, ale toto pojetí je zcela v soulase s jeho mravním a ideovým postojem, jak se projevuje v celém jeho díle. Konáč je od počátku do konce své literární činnosti důsledným moralistou a pacifistou, zahlazujícím v zájmu národní jednoty každý rozpor, nesvornost a nepokoj. Proto by bylo nehistorické divit se, proč právě utrakvista Konáč překládá kronikářské dílo se zřejmou katolickou tendencí. Taková otázka nerespektuje Konáčovo výchozí stanovisko moralisty a vlastence počátku 16. století a nepřihlíží k jeho dílu jako celku.

Naše vysvětlení Konáčova překladatelského záměru lze podepřít citátem z věnovacího připsu k Dialogu,²⁵⁾ v němž Konáč pět let po vydání Sylviova spisu zdůrazňuje, že kroniku přeložil proto, aby pacifikoval náboženské spory a přispěl k jednotě a svornosti současníků. Ovšem při posuzování Konáčovy předmluvy ke kronice je třeba znovu si uvědomit, že Konáčův vztah k římské církvi byl určován jeho náboženským stanoviskem příslušníka utrakvismu, který se od katolicismu lišil velmi málo. Proto ve své předmluvě (i na jiných místech svého díla) píše o římské církvi s úctou a ze znaků charakteristických pro kališníky zdůrazňuje jen přijímání pod obojí způsobou.²⁶⁾

I ze závěru kroniky vyplývají rysy typické pro Konáče. V kronice viděl jakési morální vademekum, které mělo čtenáře povzbuzovat k dobrému a odvádět od zlého:

Ty, ktož se na minulé i dávnějších časuo i vnově předešlých věcí pósitošené vpytáváš a dalekých vlastí boje i divné přiehody znáti usiluješ, aby neb užitečné poznaže oblíbil, neb škodně spatře vystřielali se mohl, sem přístup, Českú kroniku českým jazykem sepsanú, přirozeného převýborného nepobiehaje jazyku, Čechu pravý, před oči vezmi.

V závěru také, obdobně jako v úvodních sapfických slokách, připomíná Konáč svému čtenáři velikost Žižkovu, která zvláště vystupuje při srovnání s římskými vojevůdci:

²⁴⁾ Těto paraboly použil Konáč i ve věnování k Dialogu z r. 1515; srov. IV. kapitolu.

²⁵⁾ Viz str. 55—56.

²⁶⁾ V závěru: „kalich přijímaj, řáduo neujímaj, lásku zachovaj“.

Neb tam hajtmané mocní, zdraví, vidomí s spolu sobě rovnými bojovali, bitvy veliké provozovali, tuto i věkem sešlý i docela slepý houfy nečíslné, oděnce přesilné a muže v věcech válečných předospělé s chaterným neoděným obecným lidem porážel.

Kromě toho Konáč v doslovu žádá, aby už konečně mezi křesťany nastala svornost, a — podobně jako v závěru své biblické hry Judith — ukazuje na turecké nebezpečí: „Na Turky, nepřátely jména Kristova, oděnie obrácena buďte!“ Konečně závěrečný odstavec obsahuje stručnou charakteristiku autora kroniky a odůvodnění úprav textu, jež jsou motivovány zřetelem k jednotě národa: „ne menšie také pilnosti nežli přetěžkého morského nebezpečnostvié slov potupných a hanlivých jsem se vystříhal, aby přičína všech ruoznic již aspoň se vyvíjející upokojenie a jednotu svatého obcovanie smrtedlným přinesla.“

Rozbor Konáčova úvodu a doslovu vede k hypotéze, že překladatelův ideový postoj nebyl reakční, pokud jej ovšem posuzujeme z hlediska jeho doby. Nesmíme zapomínat, že Konáč se pro překlad Sylviova spisu rozhoduje tři čtvrtě století po vojenské porážce husitství a že tato doba je naplněna ústupem od ideového radikalismu husitskou dobou vyzvednutého; v literatuře tento ústup dokumentuje dílo Chelčického a první půlstoletí Jednoty bratrské. Myšlenkovou pokrokovost Konáčovu musíme měřit na pozadí literárního snažení celé jeho doby. Právě pohled dnešními očima vedl k tomu, že Konáč byl pro svůj překlad Sylvia stavěn do nepříznivého světla.

Problém, zda Konáčovo stanovisko bylo progresivní či reakční, je možné také objasnit v souvislosti se dvěma jinými překlady Sylviovy kroniky, H ú s k o v ý m a V e l e s l a v í n o v ý m. První překladatel, Martin Ilúška z Uherského Brodu, brněnský kanovník, přeložil kroniku na žádost bratří Dobeše a Beneše z Boskovic r. 1487; jeho překlad tiskem vydán nebyl. Daniel Adam z Veleslavína vydal překlad Sylviovy kroniky společně s kronikou Kuthenovou r. 1585. Srovnání překladu Húskova,²⁷⁾ Konáčova a Veleslavínova²⁸⁾ vede k zajímavému závěru: Húška i Veleslavín překládají Sylvia doslova, Konáč se od originálu záměrně odchyľuje. Vzhledem k tomu, že tento fakt je důležitý pro hodnocení Konáče, uvedu několik dokladů.

Sylvius předesílá svému dílu předmluvu, v níž se obrací k aragonskému králi Alfonsovi, jemuž dílo věnoval. V této předmluvě nacházíme věty, jimž podobně těžko hledáme i v partiích o Žižkovi, např.:

---

²⁷⁾ Rukopis Húskova překladu, který je dnes uložen ve vatikánském archivu, mně byl nedostupný. Použil jsem tedy zrušené E m l e r o v y edice v VII. svazku *Fontes rerum bohemicarum*, kde je Sylviova kronika otištěna v latinském originále a v českém překladu Konáčově a Húskově. Tisk tohoto svazku se však pro množství edičních chyb na veřejnost nedostal, přesto ho mají někteří odborníci; ochotně mně jej zapůjčil akad. Rudolf Urbánek.

²⁸⁾ *Veleslavínův tisk, nazvaný Kroniky dvě o založení země české a prvních obyvatelích jejich, též o knížatech a králích českých i jejich činech*, zapůjčila mně knihovna Nár. musea (sign. 31 C 1b). Přihlédl jsem i k obrozenskému vydání Veleslavínovy práce, jež vyšla nákladem dědiců Krameriových r. 1817 (knih. slov. sem. v Brně, sign. T 20585).

Bohemia tamen testimonio satis fuerit, in qua nostra aetate reiecta Romanae ecclesiae oboedientia, consultata parentum religione, sacerdotibus Christi occisis, fanis sanctorum dirutis, sine fide, sine bonis moribus, in latrociniiis, in adulteriis, in omni spurtilia viventes adversus potentissimos reges, in numerabiles populos, peritissimos duces, structissimos exercitus invicti perstiterunt.²⁹⁾

Takové věty věrně překládají jak Húska, tak Veleslavín, kdežto Konáč Sylviovu předmluvu zcela vynechává. A tak před vlastním Sylviovým vyprávěním českých dějin, kde Konáč ve své edici otiskl zmíněné obdivné verše o Žižkovi, mohl si Veleslavínův čtenář v knize z r. 1585 přečíst třeba takové místo:

A protož Žižka, Čapek a Ptáček, kteréž Čechové mají za šťastné, že tolikrát v bojích svítězili a tak velikého panování dosáhli, item Koranda a Jakoubek, jichžto lid obecný jako apoštolův Kristových aneb anjelův s nebe seslaných rád poslouchal, s oběma Prokopy v bitvě zabitými, s Janem a Jeronýmem Mistry v Konstanci na velikém sněmu duchovním k hranici ohně odsouzenými, v pekle nyní pokutu nesou a věčně ponosou za to, že jsú všetečně proti náboženství povstali.³⁰⁾

Konáč také upravuje Sylviovo vyprávění českých dějin, a to především od 35. kapitoly, tj. od počátku husitství: zde vypouští vedlejší věty a hlavně určující slova hanlivého významu nebo je nahrazuje jinými. Tak tam, kde Veleslavín (i Húska) přesně podle originálu překládá „kacířský kostel“, „kacířský kněz“, „kacířská strana“, nacházíme u Konáče adjektivum „český“, podobně jako místo „kacíři“ nebo „husitové“ (resp. „nevěrní husitové“) je u Konáče „Češi“ apod.³¹⁾ Nebo např. vyprávění o popravě Roháče z Dubé a jeho lidí (kap. 52) upravuje Konáč v závěru takto: „a tak Prostředek³²⁾ vprostřed šibenic nábožnú duši vypustil“, kdežto Veleslavín má podle originálu: „zatracenou a proklatú duši vypustil“.

Nejednou se ovšem setkáme s Konáčovou nedůsledností při úpravách, kdy třeba upraví jen část věty a druhou přeloží věrně, jako např. Sylviovo „cum Johannes Zischa . . . infectus hussitarum veneno et rapinarum avidus“ (kap. 38) přeloží „když Jan Žižka . . . pilen jsa Husova učenie a lúpeží žádostiv“ (Veleslavín má: „když Jan Žižka z Trocnova . . . nakažen jsa učením Husovým a lou-

²⁹⁾ Originál Sylviovy kroniky jsem měl vypůjčen ze Strahovské knihovny (inkunábule, sign. DR II 16); přihlížel jsem i k textu novějších edic díla.

³⁰⁾ Veleslavín se snaží tato Sylviova slova zmírnit poznámkou po straně textu (tato „hesla“ jsou v celém díle a vystihují obsah odstavců nebo myšlenkových celků): „Kvapný soud o učitelích a bojovnících českých.“

³¹⁾ Na tyto a podobné Konáčovy odchylky od originálu upozornil Jan B o m b e r a ve stati *Konáčův překlad Sylviových záznamů o době husitské* (Vlast 52 — 1938, str. 153n.). Z jeho práce je nejcennější pasáž s názvem Konáčův názor na národ, v níž autor dospívá ke správnému závěru, že — pokud jde o dobu husitskou — „pro Konáče stalo se náboženské rozdělení českého národa na katolíky a kališníky zároveň rozdělením národnostním: katolíci jsou Němci, kališníci jsou Čechové“ (str. 155).

³²⁾ Tj. husitský kněz, sloužící Roháčovi.

peží žádostiv“) apod. Takové případy byly snad způsobeny překladatelovou nepozorností, myslím však, že bychom našli vysvětlení, proč Konáč neupravuje tam, kde bychom to nejvíce očekávali, kdybychom se nad příslušným místem zamysleli z hlediska Konáčových mravních zásad. Tak např. bylo by možné na první pohled se podívat, že Konáč neupravuje pasáž 1. kapitoly, začínající u Sylvia slovy „Plebs toto regno bibula et ventri dedita...“. (U Konáče: „Lid po všem království opilý a břichu oddaný... Kolikrátž malvazie neb svatojirské víno šenkěři načnú, najdeš mnohé, kteříž se přísahú zařkli, aby nikoli z domu šenkovního nechodili, jediné leč by ten sud vypili. Též činí na výborných vlaských víních.“) Posuzujeme-li však tuto pasáž se zřetěním ke Konáčovu mravokárnému stanovisku, nemáme pro údiv žádný důvod, protože Konáč je autorem řady invektiv proti opilství a překladatelem Beroaldova traktátu, namířeného proti pití, smilstvu a hazardním hrám.³³⁾ Konáč v tomto případě neměl příčinu uvedené místo měnit nebo vypouštět. Je ovšem samozřejmé, že tímto způsobem nelze vysvětlit všechna místa, jež Konáč ponechal bez úprav a jež jsou nepravdivá nebo historicky nedoložená, jako např. smyšlenka o potupě Přemysla Otakara II. v roztrženém stanu nebo pomluva o Žižkově posledním přání.

Avšak Konáč se od dvou jiných překladatelů Sylviovy kroniky neodlišuje pouze úpravami Sylviova textu; jeho ideové stanovisko je zřejmé i z drobných samostatných přídavků, jimiž na několika místech doplňuje nebo glosuje překládaný text. Tak ke kap. 43, vypravující o Zikmundově porážce u Vyšehradu, přidává Konáč větu: „Praví, že jest císař utíkaje pověděl: Bych dvakrát sto tisíců lidu měl, nepojedu tak k Praze více.“ Je to doplněk drobný, ale přece jen vyjadřuje Konáčovy sympatie s bojem husitů proti Zikmundovi i jeho obdiv husitské síly a zároveň dokládá jeho znalost ústní lidové tradice.

Ideové východisko Konáčovo a jeho poměr k husitství ukazují i takové přídavky, jako latinská poznámka z osmera blahoslavenství „Beati, qui persecutionem patiuntur propter iustitiam“, kterou Konáč otiskuje v kap. 44 na konci tiskové stránky, na níž se píše o popravě Jana Želivského a jeho devíti společníků. Je to na první pohled zase maličkost, ale není to také výmluvný komentář k Sylviovu ironickému vyprávění o tom, že pražské ženy nosily hlavu Želivského pietně po Praze?

Jiný takový doklad Konáčova glosování textu na konci stránky je v kap. 50, kde k řeči Čechů na basilejském koncilu o čtyřech artikulích je připojeno dvojverší:

Bibite ex eo omnes,
vadí se o to až podnes.

³³⁾ Srov. IV. kapitolu.

Svědčí o tom, že přijímání pod obojí způsobou bylo živým problémem i v Konáčově době.

V další kapitole (51) komentuje Konáč nepřátelství mezi hejtmanem Sirotků knězem Vlkem a Janem Rokycanou a z toho vzniklý boj mezi Novoměstskými a Staroměstskými touto sapfickou slokou:

Co z rozdelenie pochodí škodného
a z popúzenie ľudu obecného
skrzc kázanie, kněžské nabádanie,
teď máš poznánie.

Tyto verše znovu ukazují Konáče — programového hlasatele svornosti a jednoty národa, jak jsme jej poznali z úvodu a závěru kroniky a jak jej známe i z jiných jeho spisů. Vidíme, že Konáč není pouhým překladatelem: je i komentátorem překládaného textu, a to nejčastěji tam, kde se vyprávění předlohy dotkne jeho základních mravních principů. Z těchto principů, zvláště z jeho úsilí o pokoj v zemi, se dá vysvětlit, proč v kap. 51 komentuje vyprávění o Lipanech takto:

Ktož v zemi řády zamítá, spravedlnost,
působí vády, provodí ukrutnost,
takový zkažen buď, z země vyhlazen
a světla zbaven.

Z této strofy je zřejmé, že Konáč se nepovažuje za dědice „božích bojovníků“, ale za potomka toho panstva, které se po Lipanech dostalo k vládě. Proto neupravuje Sylviovu pasáž o zajatcích z lipanské bitvy, které se Menhart z Hradce rozhodl zničit, protože prý se nedalo očekávat, že by byli schopni pokojně žít. Kalíšník Konáč ve svých verších s postupem kompromisního panstva souhlasí a veršuje z pozice těch, pro které přemožení z bitvy u Lipan jsou „*sex illa et colluvies hominum*“, i když Konáč tento Sylvioův odsudek z konce 51. kapitoly překládá bezbarvým označením „vojsko lidí těch“ (proti tomu má Velešlavín: „ta zběh vojska nešlechtného“!); jeho náboženské stanovisko mu také bránilo přeložit přesně Sylviova poslední slova této kapitoly „*contemptae demum religionis poenas dedit*“ (u Konáče: „a za své skutky odplatu vzalo“, kdežto u Velešlavína: „a hodnou odplatu za potupu náboženství a víry vzala“).

Pozornosti zaslouží též dřevoryty Konáčova tisku, opatřené charakteristickými nápisy. Tak do kap. 36, nazvané O Janovi Husovi a Jeronýmovi v Konstanském sněmu upálených, zařadil Konáč obrázek představující Husovo upálení. Nad dřevorytem je nápis *Veritas odium parit et sub iusto iudice vincit*. Tento nápis není možno vysvětlovat dvojím způsobem, jednak ve smyslu vítězství pravdy Husovy nad koncilem, jednak jako vítězství „pravdy“ koncilu nad Husem. Jde totiž o staré husitské heslo, takže subjektivní záměr vydavatelův lze ztotožnit

s výkladem prvním (tak si jistě nápis vysvětlovalo i Konáčovo publikum). Ukazovalo by na to už celé vyprávění této kapitoly, které ani v originále není zaostřeno proti kostnickým mučedníkům, jak dokazuje třeba místo, přeložené Konáčem věrně takto:

Snesli jsú oba stálú myslí smrt, a jako by na hody pozváni byli, k vohni šli, žádného nevyzpúštějice hlasu, kterýž by biedného srdce mohl učiniti znamenie; když hořeti počali, pieseň zpívali, kterúž sotva plamen a třeštění ohně přetrhnutí mohlo. Zádný z filozofuo tak silným srdcem smrt snésti se nepokládá jako tito upálenie.³⁴⁾

Zcela jednoznačně lze vyložit nápis nad dřevorytem, který je zařazen na počátek 38. kapitoly (pod její titul O Janovi Žižkovi, české roty hajtmanu, v oděni přeuadatném a převítězném) a který zpodobuje slepého Žižku na koni v čele vojska. Nápis nad obrázkem zní: *Ecce, flagellum Dei*; jeho smysl potvrzuje nepřímo i náš výklad prvního nápisu. V této souvislosti je třeba připomenout, že se sympatiemi označuje Žižku jako „bič boží“ také Rehoř Hrubý z Jelení ve svém Napomenutí Pražanům z r. 1512. Je docela možné, že toto označení přejal Hrubý právě z Konáčovy tištěné kroniky.

Ze srovnání Konáčova překladu s mladším překladem Veleslavínovým i se starším netištěným překladem Húskovým vidíme, že ze Sylviových překladatelů je Konáč nejsamostatnější. [O samostatný a tvůrčí poměr k Sylviovu textu se nepokusila ani doba obrozenecká, jak svědčí edice Krameriových dědiců z r. 1817, do níž byl zcela přejat text Veleslavínův.³⁵⁾] Konáč přistupuje ke své předloze s určitým mravním a ideovým stanoviskem, které je mu vodítkem při jeho úpravách. Toto stanovisko je v soulase s kompromisním postojem kališnického panstva na počátku 16. století. Tím lze odůvodnit řadu Konáčových nedůsledností ve vztahu k textu předlohy.

V Konáčově textu najdeme při srovnání s originálem i změny, které lze stěží vysvětlit a které jsou spíše překladatelovým nedopatřením než jeho záměrem. Tak např. kapitola 54, obsahující vyprávění o Zikmundově pohřbu, je u Konáče zcela vynechána. V této krátké kapitole Sylvius popisuje groteskní, v dějinách ojedinělou situaci, že v jednom průvodu byla vezena mrtvola císařova a zároveň zajatá jeho manželka, protože — jak je uvedeno v předchozí kapitole — císařovna Barbora ještě za Zikmundova života projevila českým pánům svůj úmysl provdat se hned po ovdovění za polského krále; to bylo umírajícímu císaři vyzraženo a císařovna internována. Vypravování je podáno velmi zajímavě a kapitola neobsahuje nic, co by Konáče z národních nebo náboženských důvodů nutilo k jejímu vypuštění. Je tedy

---

³⁴⁾ Poté je připomenut (v originále i překladu) Poggiův list Leonardu Aretinskému o smrti Jeronýmově. V edici Veleslavínově (i dědiců Krameriových) je Poggiův list otištěn v českém překladu, a to za *Životem Eneáše Sylvia, kterýž i papežem římským byl a sloužil Pius toho jména druhý* („Život“ následovalo za textem obou kronik).

³⁵⁾ Věrně také — a bez komentáře — byla Sylviova kronika přeložena v nové době; srov. překlad Jiřího V i č a r a ve Světové knihovně (nakl. J. Otto) č. 856—858 (Praha 1911).

možné vysvětlit vynechání kapitoly nedopatřením při tisku;³⁶⁾ pro to, že kapitola vysázena byla, by svědčilo správné číslování kapitol jako v originále: 53, 55, 56 atd.

Od své předlohy se Konáč odlišil ještě jedním významným zásahem: přidáním celé samostatné kapitoly. Sylvius končí své dílo kapitolou 72, vypravující o zvolení Jiřího Poděbradského českým králem. Konáč v kronice zřejmě postrádal vyličení posledního půlstoletí českých dějin, a proto svůj překlad doplnil nečíslovanou kapitolou nazvanou Kterakých svobod král Jiří koruně České doby. Tato Konáčova vlastní práce nám dokresluje jeho obraz: obraz vlastence své doby, hrdého na vladařské činy panovníka z české krve i na vládu jeho nástupce z rodu jagellonského. Sebevědomě proto znějí Konáčovy věty, informující o čtyřech Poděbradových svobodách: že Čechové si nemusí volit za krále panovníky rakouské, jak to až dosud platilo pro případ uprázdnění českého trůnu, že římský císař nebude v budoucnu dosazovat „žádných hajtmanů“ (= správců) do zemí patřících k České koruně, že povinnost tří set oděnců nebo tří set hřiven stříbra, které Čechové museli posílat římskému císaři na jeho korunovační cestu, byla zmenšena na polovinu, a že čeští králové nemusí k císařskému dvoru na sněmy jezdit jinam než do Norimberka a Brandenburka. „Ty i jiné mnohé svobody k koruně České zpusobil, jakož privilegium to s zlatú bulí okazuje,“ dodává Konáč. Avšak název kapitoly nevystihuje plně její obsah, protože se v ní nemluví jen o svobodách, které získal Jiří Poděbradský Českému království (těm je věnována asi polovina kapitoly), ale píše se zde i o volbě a korunování krále Vladislava. V Konáčově stručné charakteristice Vladislavovy vlády³⁷⁾ i v jeho zmínce o Vladislavově následníku Ludvíkovi³⁸⁾ nacházíme opět ty rysy Konáčovy osobnosti, které se projevíly v jeho samostatných zásazích do textu Sylviovy kroniky.

Konáčova samostatná kapitola je napsána vyspělejším jazykem než kapitoly přeložené. Je dalším dokladem toho, že Konáčův samostatný text je jazykově kultivovanější než text přeložený (uvědomíme si to ještě v IX. kapitole v souvislosti s Juditou); Konáč se dával příliš omezovat jazykem svých předloh a to se projevovalo nepříznivě především ve větné stavbě jeho překladů.³⁹⁾

Jazyk Konáčova překladu Sylviovy kroniky si ostatně zaslouží zvláštní pozornost, a to právě se zřetelem k Veleslavínovu vydání kroniky Kuthenovy

---

³⁶⁾ Podobné nedopatření s vynecháním části 67. kapitoly vyřešil Konáč zařazením vynechané pasáže na konci knihy.

³⁷⁾ „Šťastný jistě kníže a najpokojnější, kterýžto více svým královstvím pokojem dobrého a užitečného zpusobil nežli mnozí předkové jeho velikými boji a válkami za mnohá léta dovésti mohli...“

³⁸⁾ Tj. že byl korunován za českého krále jako tříletý r. 1509.

³⁹⁾ Zmíněnou samostatnou Konáčovu kapitolu přejal do své edice s drobnými úpravami jazykovými Veleslavín (i dědicové Krameriovi); označil ji titulem „Toto v staré kronice do češtiny přeložené přidáno bylo: O svobodách, kterýchž král Jiří koruně České dobyl“.

a Sylviovy z r. 1585. Veleslavín totiž do své edice nepřejal Konáčův překlad z r. 1510⁴⁰⁾ [není ani správné mluvit o Veleslavínově jazykové modernizaci nebo „pečlivé“ či „pronikavé“ úpravě Konáčova textu, jak tvrdí většinou dřívější literární historie⁴¹⁾], ale Sylviovu kroniku přeložil znovu. Důvod tohoto nového překladu uvádí Veleslavín v „předmluvě k čtenáři“: „poněvadž netoliko starou češtinou, kteréž jsme nyní hrubě odvykli, ale i latinou velmi zapáchá (tj. překlad z r. 1510, M. K.), takže mu s těžkostí prostý Čech rozuměti může, ktož Eneáše latině nečítal“. Citát je důležitým potvrzením toho, že v době mezi Konáčem a Veleslavínem došlo k poměrně velkým jazykovým změnám, které v osmdesátých letech 16. století antikvovaly Konáčův překlad z počátku století. Rozdíly mezi Konáčovým a Veleslavínovým překladem lze sledovat v oblasti hláskové, tvarové, syntaktické i lexikální. Nás ovšem zajímají jen potud, pokud mají význam stylistický, tj. pokud se v nich projevuje nějaký umělecký záměr. Z tohoto hlediska jsou pozoruhodné zejména syntaktické a lexikální rozdíly mezi oběma edicemi Sylviovy kroniky. Tak např. u Konáče je často pod vlivem latiny sloveso na konci větného celku, kdežto Veleslavín se snaží o přirozený český slovosled,⁴²⁾ nebo Konáč užívá někdy vazby akuzativu s infinitivem, kdežto Veleslavín tuto latinisující vazbu odstraňuje,⁴³⁾ podobně jako usiluje o odstranění pasiva⁴⁴⁾ nebo záporu u významového slovesa.⁴⁵⁾

⁴⁰⁾ Jak to vykládá Fr. Svejkský, autor příslušné části *Dějiny české literatury I* (Praha 1959, str. 345).

⁴¹⁾ Viz J. Jakubec, *Dějiny literatury české I*, str. 745 (Praha 1929) nebo A. Novák, *Přehledné dějiny literatury české*, str. 115 (Olomouc 1936–1939). Je jistě pravděpodobné, že Veleslavín ke Konáčovu textu přilhl, musel však vycházet především z latinského originálu; jinak by nebylo možné vysvětlit úplnost a věrnost jeho překladu (zvláště v místech, kde Konáč text upravuje nebo z něho vypouští části vět a dokonce jednu celou kapitolu).

⁴²⁾ Např.: Konšelnom pak Nového Města Pražského, aby více české straně Těla Božího v procesi nositi nedopuštěli, přikázal. (Konáč) // Purgmistru pak a konšelům novoměstským přikázal, aby potud více kacířům s procesi Těla Božího nositi nedopuštěli. (Veleslavín: kap. 36) Nebo: Když den přišel s císařem uložený, Ludvík Bavorský a Vilhelm Saský, knížata, Albrecht také, margrabě Bramburský, Karel Bádenský a mnozí z Germány přeláti a knížata přijeli. (Kon.) // Když přišel den sněmu s císařem uložený, přijeli do Vídně Ludvík Bavorský a Vilém Saský, knížata, Albrecht také, markrabě Brandenburské, Karel Bádenský a mnoho jiných z říše biskupův i knížat. (Vel.; kap. 60)

⁴³⁾ Např.: ... že by odporně nesli Rakušané knížete svého věci ne dobře řízené, utráceti zemí, trápití poddacie, suseduo ncnávisti zbuzovati. Hrabí zbolacovati své, krále k nouzi obracovati. Ladislava králem jmenovati, hrabí kralovati; válku od něho s císařem vésti, gubernátorovi pak uherskému každý rok čtrmežcietma tisícuo králi dávati, hrabí dvanácte tisícuo; to též jiným zemí vladatům činiti; všickni hrabí úročnými býti. (Kon.) // Doložil dále, kterak Rakušané těžce to nesou, že věci knížete a pána jejich nedobře se řídí, že se země loupi, sužují poddaní, okolní sousedé k hněvu dráždí. Hrabě že své přátely zbolacuje, krále k ehudobě a nouzi přivodí. Ladislav že králem sluje, hrabě kraluje, válku s císařem bez potřeby vede. Gubernátor uherský že králi čtyřmectma, hraběti dvanácte tisíce dukátův platí, to též že činí jiných krajů a zemí hejtmáné a všickni hraběti poplatky dávají. (Vel.; kap. 61)

⁴⁴⁾ Např.: Poslúcháno bylo kardinálovy řeči s velikú otcuo pilností. (Kon.) // Tě řeči kardinálové s velikou bedlivostí a libostí velební otcové poslouchali. (Vel.; kap. 50)

⁴⁵⁾ Např.: Uhři byli ještě nepřítáhlí. (Kon.) // Uhři nebyli ještě přitáhlí. (Vel.; kap. 47)

Srovnání obou překladů vede k závěru, že Konáč ještě překládal příliš do-
slovně a tím se lišil od jazyka lidu, kdežto Veleslavínův jazyk je přirozenější,
lidovější. Jeho skladba je charakterizována především snahou o zřetelnost a lo-
gickou členitost.⁴⁶⁾ Veleslavín také má větší smysl pro Sylviovy slohové a vý-
razové jemnosti.⁴⁷⁾

I lexikální rozdíly mezi oběma překlady svědčí pro větší míru lidovosti ve
verzi Veleslavínově než v překladu Konáčově. Je to vidět např. z toho, že Vele-
slavín někdy některé slovo vysvětluje synonymem, protože je asi považoval za
nesrozumitelné nebo méně známé.⁴⁸⁾

Naše zamyšlení nad Konáčovým přístupem k Sylviově kronice i studium jeho překladu
v souvislosti s překladem Veleslavínovým přispěje snad k správnějšímu literárnímu a ideovému
hodnocení obou významných vydavatelů a upravovatelů 16. století. Jejich činnost je konečně
v některých směrech značně podobná, a proto literární historii poskytuje dosti příležitostí
k úvahám o analogických nebo rozdílných skutečnostech jejich života a díla.

Konáčův překlad Sylviovy kroniky přinesl soudobému čtenářstvu dílo poutavé
a zajímavé, dílo v pravém slova smyslu „čtivé“. Kronika jistě působila nejen
jako celek svým vylíčením dosavadních českých dějin, ale i svými jednotlivými
částmi. Vždyť v Konáčově edici byly českým jazykem tři desetiletí před Hájkem
vyprávěny naše nejstarší pověsti. Kronika nevypisovala pouze historii centra, ale
v 13. kapitole poutavě vyprávěla i o Moravě a zaznamenávala pověst o jejím
králi Svatoplukovi, který část života prožil jako poustevník (před Sylviem pověst
zpracoval Kosmas I, 14). Uvedená kapitola byla významná také tím, že v její
závěrečné části bylo formulováno právo každého národa na to, aby uctíval
Boha svým jazykem. Kronika se tím začleňovala do celé linie literárních pro-
jevů s touž závažnou pokrokovou myšlenkou, linie, do níž patří staroslověnský
Proglas, Životy Konstantina a Metoděje, předmluva Štítného k tzv. kodexu kle-
mentinskému, dílo Husovo a celý kulturní program husitství. V době humanismu
bylo možné takovou formulaci chápat jako projev bránící jazyk a národní pospo-
litost, podobný těm, s nimiž se setkáváme u Všehrda, Řehoře Hrubého, Písec-
kého, v některých Konáčových předmluvách i jinde. Analogický projev ne-

⁴⁶⁾ Tak např. tani, kde Konáč má složitou větnou konstrukci, vytvořenou pod vlivem latin-
ského originálu, „ten (tj. Smiřický, M. K.) když, že by král do Čech přijeti měl, poznal, list
takový k němu poslal“, je u Veleslavína „ten zvěděl, že král do Čech přijeti chce, takový list
k němu poslal“. (Pro srovnání uvedu znění originálu: Is, postquam regem Bohemiam ingressu-
rum cognovit, litteras huiscemodi ad eum dedit.)

⁴⁷⁾ Lze to ukázat např. na tomto dokladu, -v němž Veleslavín výstižně přeložil Sylviovu větu,
poplatnou humanistickému etymologisování: Cechii quoque familiam Bohemos, id est divinos,
appellant... (orig.) — Cechovu také rodinu Bohemos, to jest Božské, aneb od Boha dané,
nazvali... (Vel.) // Cechovu pak čeled Čechy jmenují... (Kon.; kap. 3)

⁴⁸⁾ Např. u Kon.: Kdež by také i laikové byli // Vel.: v němž by i lejkové aneb lidé svěští
přítomní byli. Nebo u Kon.: oděvu a zvláště hac užívali // Vel.: oděvu a zvláště hac aneb
nohavie užívali.

najdeme ani v kronice, která byla zamýšlena jako obrana husitské tradice, tj. v kronice Kuthenově z r. 1539.⁴⁹⁾ Ta vypravuje české dějiny většinou mnohem stručněji než Sylvius (a podle něho Konáč), s jehož zajímavým a poutavým podáním nemůže soupeřit, a tak jedinou její výraznější předností proti Sylviovi je začleňování událostí do chronologických souvislostí uváděním letopočtů (pokud ovšem nejsou vymyšlené nebo nepřesné).⁵⁰⁾

Český překlad Sylviovy kroniky z r. 1510 byl tedy jistě knihou žádanou. O tom svědčí především nové vydání Sylviova spisu v překladu Veleslavínově. V době pobělohorské a v době národního obrození byl osud kroniky podobný jako osud Hájkovy kroniky z r. 1541. Za pobělohorského útlaku v ní lid nacházel celkový obraz o lepší minulosti svého národa a vybíral si z ní partie, které ho posilovaly ve víře ve šťastnější budoucnost. Takových kapitol byla v kronice většina. Nebudeme daleko od pravdy, řekneme-li (ačkoliv to bude paradoxní), že české znění Sylviovy kroniky hrálo v době pobělohorské roli pozitivní. O tom by svědčilo jednak to, že kronika byla dána na index,⁵¹⁾ jednak to, že v době národního obrození vychází v novém, krameriovském vydání r. 1817. Je ovšem samozřejmé, že k tomuto vydání nebylo použito starého a jistě těžko dostupného překladu Konáčova, ale jazykově bližšího a dostupnějšího tisku Veleslavínova.

*

Druhým Konáčovým překladem z díla Sylviova je *Enea Silvia posty o Stěti i divný i užitečný sen*.

O tomto Konáčově dílku, vytištěném v tiskárně na Starém Městě Pražském u Matky boží na Louži r. 1516, literární historie dosud mlčela; v přehledných literárních historiích byl pouze uváděn název spisku. Překvapuje, že v tak důkladné speciální práci, jako je *Humanismus a humanisté v Cechách za krále Vladislava II.* od Jos. Truhláře,⁵²⁾ najdeme formulaci, že tento překlad „známe toliko z vyčtení Hankova“.⁵³⁾ Zdá se, že Jos. Truhlář neměl tento tisk, uložený

⁴⁹⁾ Vydal ji fototypicky Zd. Tobolka v MBT VII, Praha 1929.

⁵⁰⁾ Veleslavín ve své „předmluvě k čtenáři“ odůvodňuje společné vydání kroniky Sylviovy a Kuthenovy právě tím, že první „pořádně, moudře a ozdobně“ vypravuje bez uvádění letopočtů, kdežto druhá zase datuje, a tím se obě práce doplňují. Proto Veleslavín ve své edici klade za sebou vždy ty kapitoly obou kronik, které si tematicky odpovídají.

⁵¹⁾ Ve verzi Veleslavínově; srov. *Index bohemicorum librorum prohibitorum et corrigendorum* arcibiskupa Antonína Příchovského z r. 1770, str. 134–138 (NUK v Praze, sign. 45 C 19). Stojí za připomínku, že tento index (na str. 124–125) zakazoval nebo měl výhrady i k některým spisům Konáčovým, mezi nimiž na prvním místě uvádí Konáčovy tři hlavní práce, vydané pohromadě r. 1547; kromě toho index v souvislosti s opravami v Hájkově kronice přikazoval, aby se v seznamu Hájkových pramenů připojila u jména Konáčova a Kuthenova poznámka: kacířové (str. 94).

⁵²⁾ Praha 1894.

⁵³⁾ Op. cit., str. 148. K tomu se vztahuje autorova poznámka: Prvotisků čís. 74. (Má na mysli II a n k ů v bibliografický soupis *České prvotisky* v ČCM 1852.)

v knihovně na Strahově,⁵⁴⁾ vůbec v rukou, správně však uvádí Konáčovu předlohu.⁵⁵⁾

Jde o překlad dílka neobyčejně zajímavého jak z hlediska obsahového a formálního, tak pokud jde o osobnosti pisatele a adresáta. Konáč zde přeložil typický humanistický epistolární projev, který jeho autor (v době napsání listu v r. 1444 diplomat císaře Fridricha) určil českému katolickému pánu Prokopu z Rabštejna,⁵⁶⁾ významné politické osobnosti poděbradských Čech.

Prokop z Rabštejna, bratr Jana z Rabštejna (autora latinského Dialogu čtyř šlechticů o válce proti králi Jiřímu z Poděbrad z r. 1469), působil v letech 1453 až 1468 jako kancléř krále Jiřího z Poděbrad. R. 1462 byl členem královského poselstva do Říma, které mělo na papeži Piu II. vymoci schválení kompaktát. Jednání se nesetkalo s úspěchem — papež kompaktáta nejen nepotvrdil, ale dokonce zakázal přijímání laiků pod obojí; neúspěch tohoto jednání byl spojován s účastí Prokopa z Rabštejna v poselstvu a s jeho blízkou známostí s papežem, který byl před časem jeho kolegou v císařské kanceláři. Přes toto podezření ponechal jej Jiří v úřadě, protože věřil, že dřívější Prokopovo přátelství se Sylviem přispěje ke zlepšení vztahů papeže k české církvi a státu. Nedlouho po r. 1468, v kterém ještě konal diplomatickou cestu ke králi Matyášovi, byl Prokop z Rabštejna zbaven úřadu královského kancléře a r. 1472 zemřel.

Tento český diplomat byl jedním z adresátů Sylviových dopisů,⁵⁷⁾ které se vyznačovaly humanistickou slohovou elegancí, skvělou výmluvností, užíváním neotřelých básnických obrazů, odkazy na klasické autory, samolibým vtípem a sebechválou i falešnou skromností. Srovnáme-li tyto typické epistolární projevy renesance s dopisy vzniklými na naší půdě, nacházíme mezi nimi velký rozdíl: proti Sylviovým listům, řešícím většinou filosofické problémy, je naše renesanční epistolografie (zvláště česky psaná) konkrétnější, zabývá se většinou problémy všedního dne, reaguje na aktuální události. Tak např. zrovna latinské

⁵⁴⁾ Pod sign. DR IV 23.

⁵⁵⁾ Op. cit., str. 148. V *Počátcích humanismu v Čechách* (Praha 1892), str. 27n. píše i o adresátovi Sylviova listu.

⁵⁶⁾ V literárních historiích až do dnešní doby se většinou jeho jméno uvádí ve znění Prokop Pflug z Rabštejna, ačkoliv už Palacký r. 1842 zdůraznil, že Prokop byl „rodu rytířského a původně rozdílného od pánův Pluhův neboli Pflugův z Rabštejna“ (Archiv český II, str. 427). Přesné genealogické rozlišení mezi historicky významnými Rabštejny provedl R. Urbánek ve znamenité studii *Tři Janové z Rabštejna* (Sborník filologický XI, 1939, str. 199—238). K Urbánkovu kritickému rozlišení biografických zpráv o třech Janech z Rabštejna se připojil B. Ryba článkem *K biografii humanisty Jana z Rabštejna* (ČCH 46, 1940, str. 260—272).

⁵⁷⁾ Sylvius si Prokopa z Rabštejna velmi vážil; v 57. kapitole jeho kroniky čteme (překlad Konáčův): „Byl jest mezi psy Prokop Rabštýnský, učením a mravuo spůsobností znamenitý, kteréhožto přátelství mnohými lety nás těšilo.“ (Sylvius mluví české poselstvo, které bylo vysláno ke královně Alžbětě po narození Ladislavově; poslové s královnou jednali o Ladislavových právech v souvislosti s volbou za krále.)

dopisy Prokopovy vynikají konkrétním a jasným podáním. A což teprve, začteme-li se do českých dopisů některých kulturně významných šlechticů z doby naší renesance, např. do listů Viléma z Pernštejna! Sylviovy dopisy na nás dýchnou učeneckým chladem a předstíranou srdečností, kdežto Vilém z Pernštejna ve svých listech⁵⁸⁾ upřímně uvažuje nad problémy národními, mravními a hospodářskými, nad důležitými událostmi společenského a rodinného života. Nejsou to dopisy pro literaturu, psané z touhy po slávě a proslulosti, ale dopisy diktované nutností a potřebou sdělení.

Po přiblížení osobnosti adresáta Sylviova listu⁵⁹⁾ a po charakteristice Sylviovy epistolografie z hlediska formálního se zamyslíme nad obsahem Sylviova listu.

V úvodu svého dopisu pozdravuje Sylvius Prokopa z Rabštejna a sděluje mu, že večer předchozího dne velmi o něm přemýšlel a přišel k přesvědčení, že si pan Prokop pro své mravy a šlechtnost zaslouhuje přednějšího místa, než které právě zastává.⁶⁰⁾ V těchto úvahách Sylvius usnul. Zdálo se mu, že se ocitl na čarovném travnatém místě, obehnaném vysokými zdmi se dvěma branami a vroubeném hlubokým potokem. K branám nebylo jiného přístupu než přes padací mosty, po nichž chodilo jen malé množství lidí. Před mosty však sedělo bezpočtu mužů a žen, kteří se sepjatýma rukama prosili, aby byli vpuštěni do města. Sylvius přišel k jedné bráně, nad níž bylo napsáno: Málo jich pouštím, chovám méně. Jsa dychtivý zvědět, co je za tou branou, prosil mládence na strážní věži, aby ho pustil dovnitř. Nadarmo. Vtom však k bráně přicházela skupina lidí, kteří podle oděvu pocházeli od Říma. Autor se k nim připojil a Ludvík, havorský kníže, jej převedl pod pláštěm. Za branou vidí Sylvius věčně plodné stromy, krotkou zvěř, ptactvo zrozené k pokrmu i ke zpěvu, ovoce, jehož vůni by se člověk nasytil. Při prohlídce tohoto ráje potkává přítele básníka Vegia Laudenského a dovídá se, že paní tohoto království je Štěstěna. Vegius se svěruje, že ho Štěstěna velmi miluje, neboť ho učinila kanovníkem u svatého Petra a vyprosila mu milost u papeže. Autor přiznává, že Štěstěně často vyčítal vrtkavost, protože zlým činí dobré a dobrým zlé. Vždyť Pythagora učinila tulákem, Cicero vydala do rukou nepřátel, Scipiona vyhnala na poušť, Katona obtížila chudobou a mnoha jiným dobrým a významným lidem způsobila příkoří. Naopak mnohé „vosly, kteří nevědí, kolik na ruce prstů“, pozvedla k slávě.

Nyní prosí Sylvius Vegia, aby ho zavedl ke Štěstěně. Vegius nejdříve svou

---

⁵⁸⁾ Otištěny v Archivu českém I, str. 69–137, II, str. 136 až 174, XVI, str. 1–72 (i jinde). Při srovnání Pernštejnových listů se Sylviovými jsem si ovšem vědom toho, že listy českého šlechtice jsou z doby pozdější (z let 1480 až 1521), jsou však faktem naší literatury období renesance.

⁵⁹⁾ Snad pro dokreslení vztahu Prokopa z Rabštejna k Sylviovi je třeba ještě uvést, že Prokop přeložil do češtiny Sylviovu latinskou řeč k českým stavům na sněmu benešovském. (Sylvius to připomíná v 58. kapitole své kroniky.) Originál překlada, psaný vlastní rukou Prokopovou, je otištěn v Archivu českém II, str. 304–307.

⁶⁰⁾ Sylvius myslí nepochybně na Prokopovo postavení v diplomatickém světě.

paní obhajuje, neboť prý i mnohým dobrým učinila dobré. Ona například způsobilá, že se Sylvius narodil v urozené rodině. Jistě však jsou i etnostní lidé, které Štěstěna pomíjí. Žádný z nich se však na ni nemá hněvat, protože lidé jsou na zemi proto, aby pracovali, nikoli aby žili v rozkoších. Ostatně všichni jsou na světě pouze hosty. Konají-li dobré skutky, mohou teprve dosáhnout štěstí v posmrtném životě.

Potom teprve Vegius uvádí autora ke Štěstěně, která sedí na vysoké stoličce, vyzdobené drahokamy a slonovou kostí. Sylvius vidí, že Štěstěna je krásná paní, oděná zlatým, perlami vyšitým rouchem. Její obličej je i půvabný, i hrozný. Oči má přivřeny, v uších vosk, v ruce drží žezlo. Po její pravici sedí panstvo — Čest, Přízeň, Skvělost, Radost, Úřad, Manželství, Síla, Poctivost a vedle nich Chvála, Loupež, Pomsta, Chlípnost, Zapomenutí aj. U svých nohou má jako služky Peníze, Bohatství, Rozkoše, Lísání a Kratochvíle, které jsou připraveny, aby vykonaly vše, cokoli jim rozkáže. Kolem Štěstěny na nižších stoličkách sedí významní mužové, jako Augustus, Alexander, dva Scipionové, Pompejus, Hannibal, Achilles, Karel Veliký, Pipin a mezi jinými i Zikmund a jeho zeť Albrecht, který panoval nedlouho po svém tchánu. Vegius poučuje autora, že k těmto všem byla Štěstěna štědrá. Sylvius se podivuje, neboť se dosud domníval, že jen dobří mohou být šťastní; mnohý z těch, které zde vidí, byl více než zlý, ba ukrutný a lakomý. Sylvius zde uviděl i svého pána, císaře Fridricha, kterého (jak říká Vegius) miluje Štěstěna více než Venuše Adonida. Fridrich však její přízeň odmítá; činí prý nedobře, neboť Štěstěna je pyšná a dá se o svou přízeň prosit. Naproti tomu Alfons, král aragonský, uchopil Štěstěnu za vlasy a drží se jí proti její vůli. Vegius Sylviovi ukazuje i slavného válečníka Jiskru, který vojensky hájí Ladislavova práva v Uhrách.⁶¹⁾ Mezi oblíbenci Štěstěny jsou i ve zlatě oblečené ženy, totiž Benátky, Lyon, Norimberk, Vídeň a Štrasburk. Vdovy v černém jsou města porobená věhlasnými dobyvateli — Kartágo, Babylón, Trója aj. Nalevo od panovnice sedí Chudoba, Nemoci, Boj, Závist a všichni ti, kteří ztratili přízeň Štěstí. Mezi nimi jsou velká města, „někdy zlatý, nyní hliněný Řím“, Pisa, Paříž aj.; „sama Praha, blesk země, schází“. Na pravé straně vidí Sylvius pole přikryté bílým oblakem a v něm malé dítě — Ladislava v královském rouše a s korunou na hlavě, jak si hraje s jinými dětmi. Vegius vysvětluje, že to jsou ti, kterým Štěstěna slibuje svoje dary, budou-li žít podle svého osudu.

Tu bohyně spatřila Sylvia a přísně se ho zeptala, kdo ho k ní přivedl. Sylvius odpovídá, že přišel sám, neboť chtěl spatřit její království. Nyní je uviděl, a proto chce odejít. Prosí jen, aby mu Štěstěna odpověděla na několik otázek. Ta svoluje a Sylvius se ptá, jak dlouho je k lidem „lísavá“? Paní odpovídá, že k nikomu dlouho. Jakým uměním lze dosáhnout její přízně? Uměním žádným,

⁶¹⁾ O Jiskrovi píše Sylvius obdivně i v 58. kapitole své kroniky.

jen potřebností. Kdo je jejím nepřítelem? Lehkomyslný. Kdo jí může pohrdati? Moudrý. Koho ze ctnostných si váží nejvíce? Toho, který ji zahání, ne však toho, kdo před ní utíká.

Sylvius děkuje za odpovědi a loučí se s bohyní, která se omlouvá, že mu nedala majetek; musí mu však stačit, že ho milují mnozí lidé. Vegius odvádí Sylvia před bránu, kde v zástupu těch, kteří po Štěstí vztahují ruce, vidí Sylvius některé své přátele. Než mohl odpovědět na jejich dotazy, probudil se.

Teď prosí pana Prokopa z Rabštejna, aby mu vyložil, co asi jeho sen znamená.⁶²⁾

Pokusil jsem se podat podrobný obsah Sylviova listu jednak proto, aby z něho byly zřejmé typické rysy Sylviovy epistolografie, jak jsem je charakterizoval výše, jednak proto, abychom z tohoto obsahu mohli vyjít k úvaze o lidovosti dílka v Konáčově překladu.

Svůj překlad věnoval Konáč panu Václavu z Kolovrat, nejvyššímu sudímu desk dvorských Království českého. Ve věnovacím připise se dovídáme, proč Konáč Sylviovo dílo přeložil: Mnohdy prý přemýšlel nad tím, proč právě lidi spravedlivé potkávají v životě nešťastné a zlé příhody a proč naopak zlí jsou odměňováni dobrým. „Neb onoho vosla vídal jsem nad vorla létati, tohoto vtipného po zemi sotva lézti, jiného blázna trhlého múdré múdrosti učiti... a ty, kteříž více obecné dobré nežli své vlastní milující obmýšlejí (ač ti nad bílé krkavce ředší v Čechách se nalézají), pod lavicí ležeti a nad Kodra chudší býti.“ Tyto otázky nad příčinami nespravedlností na světě pomohl Konáčovi vyřešit jeden dopis Eneáše Sylvia, z něhož poznal, že nespravedlnosti působí Štěstěna, sama falešná, a proto lidi sobě podobné milující. Z této příčiny vydavatel „Sen v náš přirozený... obrátiv jazyk“, věnuje dílo Václavu z Kolovrat. V závěru připisu Konáč o sobě říká, že je chudý, poněvadž mu Štěstěna nic nedarovala, a omlouvá se, že Kolovratovi tyká. Odůvodňuje to tím, že staří Řekové a Římané tykali svým císařům a králům, stejně jako v modlitbách tykali Bohu „doktorové svatí“.⁶³⁾

Vidíme, že Konáč odsuzuje společenské nespravedlnosti, jeho rozhořčení má nepochybně příčinu v nějakých konkrétních trpkých zkušenostech z veřejného

---

⁶²⁾ Mezi Prokopovými dopisy z let 1444—1448, otištěnými v Archivu českém II, str. 427 až 443, nenašel jsem žádnou odpověď na Sylviovo *Somnium de Fortuna*. Nelze ovšem vyloučit, že se list s odpovědí nedochoval nebo že nebyl pojat do uvedené edice, přesto se však domnívám, že taková odpověď ve skutečnosti ani napsána nebyla, protože Sylvioův list měl čistě literární charakter, jeho forma odpověď nevyžadovala.

⁶³⁾ Je to zajímavá omluva, z níž ovšem nelze činit pevnější závěry; příznačné však je, že snahu o prostší vztahy mezi lidmi nacházíme i v některých jiných soudobých literárních projevech. Tak např. V. Písecký končí svůj příspěvek Řehoři Hrubému k Isokratově řeči slovy: „Přísit k tobě během přátelským, zanechav ráčení, milosti a vámkanie: neb mi se to samému nelíbí.“ (Výbor II, sl. 1160.) Domnívám se, že uvedený rys byl vyvolán nápodobou antických literárních vzorů, jak naznačuje Konáč.

a snad i osobního života před r. 1516, jež nám jsou a pravděpodobně zůstanou neznámy. Dnes nás ovšem nepřekvapuje to, že příčiny společenských křivd Konáček nehledá v rozpornosti soudobých třídních vztahů, ale hledá je v idealistických humanistických představách o funkci štěstí v životě jednotlivce i společnosti.

Krátký doslov obsahuje Konáčekovo shrnutí hlavních myšlenek dílka. Zde Konáček nemoralizuje, jak měl jinde ve zvyku, ale zaměřuje se — podobně jako v přípisu — vlastenecky: Opakuje Sylviovu formulaci o tom, že „Praha, někdy blesk Království českého, nestojte schází“ (tj. upadá), a připojuje výstrahu, že „nebude-li Múdrosti, kteráž sama nad Štěstím panuje, prohlédnuto, strach jest, aby více nescházela“. Tato Konáčekova poznámka je pozoruhodná, i když ji nelze z historické literatury⁶⁴⁾ vysvětlit žádnou konkrétní přímou zprávou o úpadku Prahy, jež by se vztahovala k roku 1516 nebo k letům předcházejícím. Naopak nebylo by správné tuto poznámku zase podceňovat jako nějaké moralistní nebo patriotické klišé, zvláště víme-li, že podobná zmínka se objevuje už v Konáčekově dialogu z r. 1511.⁶⁵⁾ Citovaná narážka je jistě odrazem neklidné doby před vydáním Svatováclavské smlouvy, kdy sociální situaci uvnitř Prahy charakterizují prudké spory třídního rázu a kdy Praha je v hospodářských právech omezována feudály, zejména rozvíjejícími se šlechtickými velkostatkami a některými poddanskými městy.⁶⁶⁾ Toto omezování nebylo sice z počátku nápadné, ale jistě o něm věděl Konáček, u něhož lze předpokládat širší hospodářský rozhled. Konáčekovy názory na postavení Prahy byly pravděpodobně blízké názorům Řehoře Hrubého z Jelení, jak je známe z Napomenutí Pražanům (z r. 1512).⁶⁷⁾ Poukazem na tuto analogii nechci ovšem podceňovat základní rozdíl mezi oběma díly: Sen o Štěstí byl překladem, v němž se Konáčekovo stanovisko projevilo pouze v interpretačně pojatém doslovu, kdežto Napomenutí mohlo samostatně vyjádřit politickou a mravní koncepci Řehoře Hrubého, i když vydatně těžilo z Ciceronovy řeči Pro lege Manilia.⁶⁸⁾

Tři sápfické strofy, které Konáček připojil k doslovu, jsou novým veršovaným shrnutím obsahu listu a skromným věnováním v duchu konáčekovské poetiky.

Ani z hlediska objektivního působení překladu, ani z hlediska subjektivního záměru překladatelova nemůžeme mluvit o díle lidovém. Není zde řešena pro-

---

⁶⁴⁾ Mám na mysli především Tomáškův v *Dějepis města Prahy* (zejména díl VIII, Praha 1891, d. IX, Praha 1893 a d. X, Praha 1894) a soudobé záznamy v *Starých letopisech českých* (vyd. Fr. Palacký jako 3. sv. edice *Scriptores rerum bohemicarum*, Praha 1829).

⁶⁵⁾ Srov. str. 51.

⁶⁶⁾ Srov. Toměk, op. cit., díl X, str. 296—417 (IV. kniha, 3. oddíl, 7. kap.: Praha za posledních let krále Vladislava).

⁶⁷⁾ Srov. Grimův *Výbor z literatury české*, str. 48—54 (4. vyd.). Praha 1905.

⁶⁸⁾ Ciceronova řeč se zpravidla prohlašuje pouze za formální předlohu Řehořova Napomenutí, správnější by však bylo označovat ji za předlohu pra-men-nou, neboť z ní Hrubý překládá dlouhé pasáže, např. celou část od kap. 28 po kap. 47.

blematika, která by zajímala lid, dílo nebylo určeno lidu, a konečně ani formální stránka nemohla tisk učinit lidu přístupnějším.⁶⁹) Dílo bylo překladem typického humanistického dopisu, naplněného humanistickou moudrostí vzdálenou lidu. Tomu byla cizí jména antických a křesťanských autorit, nevysvětlitelné pro něj byly narážky na jejich činy, stejně jako neznámé mu byly postavy současného diplomatického světa, které se v dopise připomínají. Jeho myšlenkovému obzoru byla cizí i sama základní problematika dílka, zdůrazňující vrtkavost Štěstí, které svou přízní obdarovává mnohdy i lidi, kteří si toho nezaslouží, lidi špatné a nemravné. Konáč jako vydavatel zaplatil zřejmě svým překladem daň jistému soudobému kulturnímu proudu, který si díla podobného zaměření vyžadoval. I Konáčovi bylo mnohé ze Sylviova listu cizí a neznámé. Je to vidět např. z toho, jak těžko se mu překládá pasáž, v níž se popisuje, jakými drahými kameny byl vyzdoben trůn Štěstěny. Pro taková humanisticky krasořečná místa Konáč dopis jistě nepřeložil. Jemu se líbila základní tendence díla, která je uložena v závěru listu v otázkách, jež položil Sylvius Fortuně, a v jejich odpovědích.

V dopise mohly Konáčovi být sympatické i některé pasáže s kritickým pohledem na světské panování kněží, napsané člověkem, který celou svou ctižádost vkládá do diplomatické dráhy (to je konečně vidět i z toho, že část dopisu se točí kolem císaře Fridricha, k němuž se autor netají obdivem), např.: „Také-liž věci duchovní Štěstí řídí? Ne méně nežli světské, dí Vegius; jakž naši kněží panovati počali a o světské věci raději nežli o duchovní pečovali.“

Konáčovu čtenáři se tímto dílkem dostala do rukou práce, zaměřená — pokud jde o kauzalitu života — jinak než Sylviova kronika. Sen o Štěstí vypravuje diplomat, který pohansky a renesančně přičítá všechno moci Fortuny, kdežto o čtrnáct let později podává už české dějiny⁷⁰) vysoký církevní hodnostář, který neguje svou spisovatelskou minulost. Pozorujeme to zvláště na konci kroniky, kde Sylvius u příležitosti volby Jiřího Poděbradského za krále uvádí, že v současné době osířela v Evropě dvě nejmocnější království (kromě českého myslí aragonské) a přešla z mužů nejušlechtilejší krve na lidi prostředního původu, a poznamenává k tomu: „Ludere Fortunam dixisset antiquitas. Nos divinae providentiae cuncta tribuimus.“

Nakonec se chci zamyslet nad Konáčovým přístupem k originálu. Pro srovnání jsem použil Sylviova spisu *Epistolae familiares*, uloženého v univ. knih. v Brně pod signaturou PT₃ 22161.

Ve spise Ludovica Haina *Repertorium bibliographicum* (Berlín 1826) jsou *Epistolae familiares* uvedeny pod č. 147—158. Slo tedy o dílo velmi rozšířené, které vyšlo dvanáctkrát jako prvotisk. První dvě inkunábule jsou bez roku vydání, rok vydání je po prvé uveden 1477,

⁶⁹) Srov. Hrabáková o pojetí lidovosti starší české literatury. *Studie ze starší české literatury*, str. 21n. Praha 1956.

⁷⁰) Ovšem Sylviovu kroniku mohl český čtenář číst v překladu o šest let dříve než Sen o Štěstí.

pak následovalo vydání z r. 1478 a další edice, až poslední r. 1497. Srovnání Konáčova překladu jsem provedl s tiskem, který je u Haina pod č. 151 (Norimberk 1481; titulní list zde, jako u většiny prvotisků, chybí).

Dnes nemůžeme přesně určit, z kterého vydání Konáč překládal. Nemusil použít jen prvotisku, ale třeba některého tisku po r. 1500. Edicí Sylviových listů u nás kolovalo hodně, ale textové difference mezi nimi byly poměrně malé.⁷¹⁾

Předloha Konáčova Snu o Štěstí je ve zmíněném spise *Epistolae familiares* zařazena jako dopis CVIII (stránky nejsou číslovány, list má asi pět stran tisku) s názvem *Somnium de Fortuna*; Sylvius totiž důsledně označoval své dopisy titulem, který naznačoval téma dopisu, např. *Preceptum bene vivendi* (Epistola XXXVII) nebo *Dialogus contra Bohemos et Thaboritas de sacra communione sub una specie* (Epistola CXXX) apod.

Konáč se věrně přidržuje originálu od počáteční zdvořilostní formule (Eneas Silvius poeta. S. p. d. domino Procopio de Rabenstein, militi litterato et presantanti.) až po závěrečné datum, které je však přeloženo nesprávně (orig.: Ex Vienna VI. kalendas Julii Anno MCCCCXLIII // Kon.: Z Vídne šestého dne července léta tisícího CCCCXL4; správně 26. června 1444). Jako důsledek úzkostlivé Konáčovy snahy po doslovném překladu najdeme v českém textu řadu latinismů, např.: Orig.: Hi sunt, inquit Vegius, quos hec domina ab initio nascentis mundi dignata est magnos facere // Kon.: Tiž jsú, dí Vegius, kteréž ta paní od počátku narození světa ráčila jest veliké činiti. Nebo v orig.: Iterum ego. Non est mihi, Vegi, de mortuis cura: vivos, rogo, mihi ostende. Respice, inquit Vegius, illam plagam; vides ne iuvenem albis comis planisque, nondum annos triginta natus est, rarus in ore risus, gravis incessus, viro verba pauca, pudor ante faciem, longo vultu, statura plusquam mediocri, lato pectore. // Konáč: Opět já. Nenít mi, Vegí, o mrtvých péče: živé, prosím, mi okaž. Pohleď, dí Vegius, na tu stranu, vidíš-liž člověka bílých vlasuo a prostých, ještě let 30 nemá, řídký v ústech smích, dlouhého obličej, postavy více než prostřední, širokých prsí.

V takovém doslovném textu⁷²⁾ proto překvapí, když z pasáže, v níž Sylvius vyjmenovává celou řadu filosofů a slavných lidí (Platon, Pythagoras, Cicero, Scipio, Fabritius, Cato aj.), s nimiž si Štěstěna zahrála s rozmarem, vynechává Konáč zmínku o prvním — Sokratovi. (Orig.: Scis, quam bonus fuerit Socrates, numquam illi arrisit. Platonem, quem fuit philosophorum maximus, in servi-

---

⁷¹⁾ Při této příležitosti stojí za zmínku, že v rukopisných fondech univ. knih. v Brně jsou uloženy opisy některých Sylviových listů z bývalé dietrichsteinské knihovny v Mikulově (stará sign. II 122, nová sign. MK 96). Jde o rukopisy z konce 15. nebo počátku 16. století, jež mohou být opisy buď z tištěných edicí (třeba inkunábulí), nebo z nějaké rukopisné předlohy. Mezi těmito dopisy je i rukopis *Somnia de Fortuna* (fol. 104b–111b).

⁷²⁾ Někde je však překlad nesprávný, např. *saxonis et Bavarie duces* (orig.) // *slezská i bavorská knížata* (překl.).

tutem redegit. // Kon.: Platona, kterýž byl z filozofuo největší, v službu podrobila.) Pasáž je přeložena pečlivě, takže nelze pomýšlet na nedopatření, spíše lze v tom hledat určitý překladatelův záměr. Snad měl moralista Konáč k Sokratovi antipatie, proti tomu by však zase mluvila kladná charakteristika Sokrata v Konáčově překladu *Burleyových Životů* z r. 1514.

Z jiných drobných úprav zaznamenávám místo, v němž Konáč vypouští Sylviovo jméno, protože asi nechtěl, aby čtenář byl rozptylován vnímáním oslovení původního autora; srov. orig.: *Vides ne, Silvi, ut manum ad scapulas cesaris Fortuna posuit: colliriumque vult prendere.* // Kon.: Vidiš-liž, že ruce na plece císaři Štěstí vložila⁷³⁾ a šiji chce obchytiti.

Na jiném místě zase Konáč doplňuje — zřejmě ze snahy po zpřesnění — u jména Kašpar příjmení Šlik: *Cancellarius herus tuus Caspar, qui, ut dicis... (orig.)* // *Kancléř pán tvooj Kašpar Šlik, kterýžto, jakož pravíš... (Kon.)*⁷⁴⁾

Konáčův spisek „*Enea Silvia poety o Štěstí... sen*“ je v té době ojedinělou prací svého druhu v českém písemnictví, a to už pro svou formu. Pokud ovšem jej posuzujeme z hlediska obsahového, nesmíme zapomínat, že současné české čtenářské publikum znalo dílko, v němž také vystupovalo Štěstí — prozaickou alegorickou skladbu *O štěstí neboli Pán rady*, jež byla vytištěna bez uvedení jména autora r. 1505.⁷⁵⁾ Ta však míří ke středověku, zejména pesimistickým líčením útrap života a jeho konce; takové prvky v Konáčově překladu nenajdeme. Jsou v něm ovšem ještě rysy typické pro středověkou alegorii; tak např. v obou skladbách sídlí Štěstí (resp. „pan Štěstí“) v přepychovém zámku, je obklopeno personifikovanými ctnostmi a neřestmi apod. Rozdíl mezi oběma skladbami je však v tom, že těmito „postavami“ je traktátec z r. 1505 zcela zaplněn, kdežto ve „*Snu*“ jsou tyto symboly v menšině proti postavám z antického světa a zejména proti soudobým historickým postavám. Renesanční přínos díla je právě v těsném sepětí jinotaje s konkrétními historickými okolnostmi, jež se zčásti vztahovaly i k českým poměrům; v tom právě mohl Konáč spatřovat oprávnění pro překlad *Somnia* do češtiny.

Štěstěna Konáčova překladu vnucuje analogie s obrazem Štěstí ve *Hře pěkných přípovědek*⁷⁶⁾ a další asociaci s rukopisným dílkem *Boj Štěstí s Neštěstím* zapsa-

---

⁷³⁾ Doklad, jak překladatel myslí (podobně jako ve *Hře pěkných přípovědek* — srov. IX. kap.) v duchu jazyka originálu (zachovává femininum).

⁷⁴⁾ Se Šlikem se Sylvius seznámil na dvoře císaře Fridricha a s obdivem o něm psal jako o kancléři tří císařů v 53. kapitole své kroniky, kde také uvedl, že s pomocí Šlikovou dosáhl biskupství terstského, „odkudž jiná duostojenstvie pošla“ (překlad Konáčův).

⁷⁵⁾ Vydal ji Josef Vašica s názvem *Traktátec o štěstí, kterýž má jméno Pán rady* (Pourova edice, Praha 1944). „Traktátec“ je poněkud změněnou verzí skladby zapsané v rukopise tzv. Neuberského sborníku, který popsal Vilém Pražák ve studii *Neuberkův sborník a Májový sen* (Sborník filozofické fakulty university Komenského v Bratislavě, roč. II, čís. 22, 1924).

⁷⁶⁾ Srov. IX. kapitolu.

ným v Neuberkově sborníku a připisovaným Hynkovi z Poděbrad.⁷⁷⁾ Obě Konáčovy práce by si zasloužily srovnání s uvedeným rozvleklým alegorickým dialogem Hynkovým: „Hra“ zvláště se zřetelem ke vztahu autorů k chudobě, „Sen“ zase se zřetelem k myšlenkovému zařazení obou skladeb. K této otázce je možno aspoň poznamenat, že Hynkova alegorie vytyčuje středověké mravní principy a je — stejně jako ostatní veršované skladby sborníku — závislá na středověké literární tradici,⁷⁸⁾ kdežto překlad Konáčův patří svým vztahem k životu do renesance.

Konáčův překlad Sylviova spisu přinášel tedy do české literatury poloviny desátých let 16. století nové pozoruhodné rysy nejen obsahové, ale i formální, zejména pokud jde o žánr, jehož tu bylo užito.

---

⁷⁷⁾ Vydala Zdeňka Tichá v edici *Veršované skladby Neuberského sborníku*. Praha 1960.

⁷⁸⁾ Přesvědčivě to dokazuje Zd. Tichá v úvodu k citované edici (str. 10n.). Řešení složité otázky středověkosti či renesančnosti skladeb naznačil v úvodu k antologii *Altböhmische Minnepoesie* (Praha 1860) už Alfred Waldau (pseud. J. Valdemara Jaroše), pro kterého je Hynek z Poděbrad jako autor Májového snu „der letzte böhmische Minnesänger“ (str. 20).